

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

© Мадрига Г.М., 2011

Розглянуто основні питання розвитку підприємництва в Україні у кризовий та посткризовий період, виявлено переваги та недоліки малого бізнесу в період економічних перетворень, проаналізовано умови для ефективного розвитку малого бізнесу.

Ключові слова: мале підприємництво, чинники впливу, кризовий період.

INFLUENCE OF ECONOMIC CRISIS IS ON DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF SMALL BUSINESS

The article examines the main issues of business in Ukraine during crisis and post-crisis period, advantages and disadvantages of small businesses have been found in the period of economic transformation, the conditions for effective development of a small business have been analyzed.

Key words: small enterprise, factors of influence, crisis period.

Постановка проблеми. Розвиток малих підприємств є основою успішного функціонування національної економіки. Успішний розвиток сучасних підприємницьких структур дає змогу отримати не тільки прямий економічний ефект, але й соціальний ефект в стимулюванні зайнятості, розвитку ринкового середовища, зниження соціальної напруженості, особливо в період економічної фінансової кризи. Активізації підприємництва як інтегрально соціально-економічного процесу, розбудові ефективних підприємницьких стратегій повинно належати ключове місце у новій моделі вітчизняної економіки в умовах посткризового відновлення. В умовах економічної кризи відчутна складність умов для підприємництва в Україні, що зумовлює надзвичайну актуальність питання ролі державної політики у розвитку підприємництва. При цьому підприємництво являє собою суспільну силу, що неодноразово доводилась. Проблеми підприємництва – це насамперед пошук балансу взаємодії держави та бізнесу. В Україні ці відносини далеко не рівноправні, у зв'язку з чим існує низка проблем для розвитку підприємництва, серед яких – втручання держави у підприємницьку діяльність, податкова система, непрогнозованість ситуації для підприємництва, що стимулює тіньову економіку, слабка підтримка підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні фінансові кризи насамперед є об'єктом наукових досліджень таких відомих вчених, як: П. Самуельсон, Дж. Хікс, Т. Тевес, С. Фішер, М. Фрідман, Л. Лендлер. Поряд з соціально-економічною значущістю цей економічний сектор має традиційно низький ступінь життєздатності і є найвразливішим до таких несприятливих чинників, як інфляція, циклічні коливання, податковий тиск, фінансові труднощі й конкуренція великих корпорацій [3]. Однак вплив спаду економіки на бізнес-середовище викликав найбільшу зацікавленість дослідників та науковців на кінець 2008 р., коли економічна криза постала як реальна загроза підприємству в Україні. Фінансово-економічна криза в Україні має специфічний характер. Її фундаментальним чинником та причиною надзвичайної глибини став “сплав” нагромаджених диспропорцій національної економіки [5].

Цілі статті: 1. Провести аналіз динаміки розвитку малого та середнього підприємництва України в умовах фінансово-економічної кризи. 2. Проаналізувати переваги та недоліки малого бізнесу в період економічних перетворень. 3. Визначити проблеми в сфері розвитку підприємництва та особливості його державного регулювання в умовах кризи. 4. Сформулювати завдання з активізації розвитку малого та середнього підприємництва

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід розвинених країн, таких як США, Італія, Японія, Великобританія, Німеччина, Франція, економіці яких належить провідне місце у світі, показує важливу роль малого та середнього бізнесу. На долю останнього у цих країнах припадає близько 90–95 % від усіх підприємств, 50–60 % – виробництва валового національного продукту, він виступає роботодавцем для більш ніж 50 % працездатного населення¹.

Сьогодні частка малих підприємств в Україні становить майже 94 %. При цьому діяльність малого підприємництва зосереджується у посередницьких видах діяльності. Вагомішими постають якісні особливості, у зв'язку з чим вважаємо за доцільне проаналізувати його розвиток, місце й частку в суспільному виробництві та структурі національної економіки (таблиця).

Показники розвитку великих, середніх, малих підприємств за 2006–2009 рр.

Показники	Великі підприємства				Середні підприємства				Малі підприємства			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Частка підприємств в загальній кількості, %	0,3	0,4	0,5	0,5	6,9	6,4	6,8	5,8	92,8	93,2	92,7	93,7
Кількість підприємств на 10 тис. населення	0	1	0	0	5	5	5	5	72	76	72	75
Кількість зайнятих працівників, %	34,4	37,6	40,1	39,6	41,5	38	35	34,4	24,1	24,4	24,9	26
Кількість найманих працівників на одному підприємстві, осіб	2692	2263	2047	2020	155	142	128	132	6	6	7	6
Середня заробітна плата, грн	1424	1786	2300	2477	860,6	1126	1489	1485	609,5	781,7	1048	1117
Обсяг реалізованої продукції, %	36,6	39,3	44,6	45,6	44,6	42,6	39,1	37,7	18,8	18,1	16,3	16,7

Джерело: Дані Держкомстату України [6].

Частка зайнятих у малому підприємстві України станом на 2009 р. становила 26 % від зайнятого населення, обсяг реалізованої продукції становить 16,7 % до загального обсягу реалізації. Найбільший обсяг реалізованої продукції сектором малого підприємництва створюється в сфері торгівлі та ремонту – 61,5 %, операцій з нерухомістю, оренди та надання послуг – 11,4 %.

Динаміка малого підприємництва у кризовий період характеризується зменшенням обсягів реалізованої продукції у зв'язку зі зменшенням попиту. Так, у 2009 р. порівняно з 2008 р. обсяг реалізованої продукції зменшився на 6,3 %. За видами економічної діяльності найістотніше зменшення обсягів реалізованої продукції зафіксовано в торгівлі – 8,1 %, будівництві – 20,1 %, транспорті – 5,2 %. До того ж сектор малого підприємництва продовжує виконувати соціальну

¹ *Бедринець М.Д.* Податки в системі фінансової підтримки розвитку малого підприємництва // *Фінанси України.* – 1998. – № 9. – С. 122.

функцію, збільшивши у 2009 р. кількість найманих працівників на 3,1 %. Зменшення кількості працюючих відбулось тільки в будівництві та сільському господарстві.

Однак в період економічної кризи неспроможується різка зміна показників сектору малого підприємництва у загальноекономічних показниках (рис. 1). Навпаки, частина балансового прибутку отриманого малими підприємствами у загальному балансовому прибутку загалом в Україні, зросла до 22,9 %, що в 1,3 раза більше порівняно з 2006 роком.

Частка підприємств, що одержали збиток у 2009 р. до загальної кількості малих підприємств становила 39,9 % за середньостатистичного показника за останні 10 років – 36,4 %.

Важливо відмітити, що кризові та депресійні тенденції вітчизняної економіки значно знизили мотивацію до створення нових підприємств. За оцінкою Світового банку другий рік триває спад кількості новостворених підприємств. У 2009 р. новостворених підприємств у 2 рази менше ніж у 2007 р. Кризові явища спричинили також структурні зміни показника зайнятості населення, а саме: зменшилась кількість працівників на малих підприємства на 91,6 тис. осіб і одночасно збільшилась зайнятість фізичних осіб підприємців на 234,5 тис. осіб.

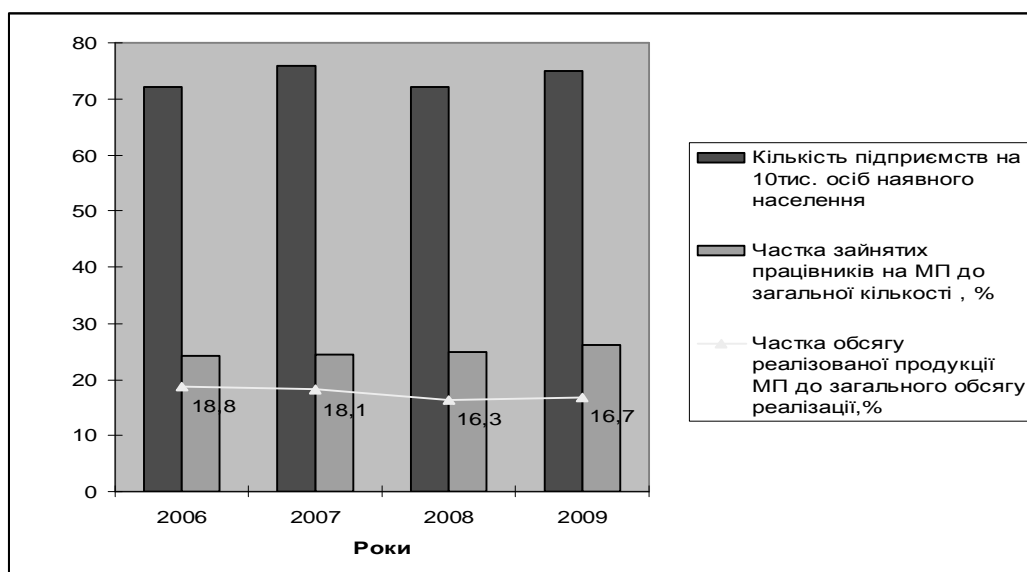

Рис. 1. Основні показники розвитку малого підприємництва в період 2006–2009 рр.

Кризові явища спричинили також структурні зміни показника зайнятості населення, а саме: зменшилась кількість працівників на малих підприємства на 91,6 тис. осіб і одночасно збільшилась зайнятість фізичних осіб підприємців на 234,5 тис. осіб. Відбувається перетікання робочої сили у більш соціально незахищених сектор – фізичних осіб-підприємців.

Наведені показники дають можливість стверджувати, що малий бізнес в умовах економічної кризи має низку переваг перед іншими господарюючими суб'єктами та характеризується низкою недоліків (рис. 2).

Однією з конкурентних переваг малого підприємництва над середнім та великим бізнесом з аналогічною сферою діяльності є швидке прийняття рішень. У той час, коли власники великих корпорацій змушені повертатися до оперативного управління компанією та вивчати бізнес-процеси з допомогою менеджерів, які їх створювали, власник малого бізнесу швидко реагує на зміну кон'юнктури, фінансових потоків тощо. Отже, одним з вагомих чинників успіху малого підприємства є швидкий пошук оптимальної стратегії виживання та стрімкого реагування на зміну бізнес-клімату.

Економічна криза водночас є часом для виникнення нових можливостей для залучення кваліфікованих кадрів з конкуруючих підприємств. Мірою заохочення до праці у цей період може бути домовленість про неповну зайнятість, суміжну роботу або оптимізм та активна діяльність підприємця.

Рис. 2. Вплив кризових явищ на зміни у підприємницькому середовищі

Важливою перевагою малого бізнесу в кризових умовах є можливість швидкого відродження, оскільки не потребує великого стартового капіталу, тому негайно розпочинає виробництво, задовольняючи нові потреби ринку, забезпечуючи додатковими доходами значну частину населення.

Поряд з перевагами малого бізнесу у кризовий період чітко прослідковуються недоліки малого підприємництва серед інших господарчих суб'єктів:

1. Зменшення споживчого кредитування та кредитів на розвиток малого бізнесу.
2. Зниження платоспроможного попиту.
3. Жорсткіша конкуренція.
4. Складність росту та переходу в середній та великий бізнес.
5. Вірогідність поглинання одних компаній іншими.
6. Відсутність можливості чіткої побудови стратегії малого підприємства на довготривалу перспективу.
7. Зменшення фінансової підтримки з боку держави.

Загалом для малого бізнесу в Україні в період кризи характерна надзвичайна гострота усього комплексу проблем. При цьому кожна галузь діяльності супроводжується ще й низкою особливих гальмівних чинників, які потребують окремого аналізу. Але так чи інакше, усі вони зачіпають два

найважливіші аспекти діяльності малих підприємств: фінансовий і організаційний. Негативний вплив на розвиток підприємництва мало припинення банківського кредитування. Якщо у докризовий період обсяг кредитів, наданих реальному сектору економіки, динамічно зростав, то у 2009–2010 рр. він скоротився на 5,7 %. Загалом фінансова діяльність підприємств відображається так: ресурси – витрати – доходи – фінансовий результат. За цією схемою окремі підприємства вступають у взаємовідносини з іншими суб'єктами господарської діяльності. Отже, функціонування підприємства передбачає використання і відтворення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. “Ресурси” як економічну категорію характеризують кілька основних особливостей. По-перше, потреба в ресурсах пов'язана з процесом суспільного виробництва та створенням споживчої вартості; по-друге, структура ресурсів динамічна й залежить насамперед від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин; по-третє, використання будь-якого виду ресурсів передбачає їх вартісне відтворення. Отже, важливим виступає процес переходу ресурсів із матеріально-уречевленої форми у вартісну або фінансову¹.

Для інвестиційної активності підприємств малого бізнесу у період кризи характерний спад, обсяг капітальних затрат у 2009 р. скорочується на 34 %, що свідчить про вибір короткострокових проектів.

У період економічної кризи прослідковується різке зменшення державної фінансової підтримки. За звітами Українського фонду підтримки підприємництва у 2009 р. загальний обсяг фінансової підтримки малих підприємств у вигляді пільгового кредитування або компенсації відсотків за банківськими кредитами у 17 регіонах становив 15,3 млн. грн., що у два рази менше порівняно з показником 2008 р.

За якісними характеристиками бізнес-середовища, а також значною кількістю параметрів Україна значно стримує розвиток малого підприємництва. За оцінками рейтингу “Ведення бізнесу 2011” за показником легкості ведення бізнесу Україна зайняла 145 місце. Причому майже усі досліджувані показники характеризуються збільшенням у 2010 р. порівняно з 2009 р., що свідчить про погіршення бізнес-середовища.

Враховуючи вищевикладене, бачимо, що розвиток малого підприємництва у кризовий період є рушійною силою для вирішення першочергових соціально-економічних проблем. Основними умовами ефективного функціонування малого підприємництва у посткризовий період є:

1. Розширення ринків збуту продукції вітчизняного виробництва, стимулювання з боку держави реалізації вітчизняної продукції через введення митних платежів на аналогічну продукцію іноземних виробників. Організування виставок, ярмарків з метою розповсюдження інформації про товари вітчизняного виробництва. Перегляд та оптимізація системи пільг для виробників продукції.

2. Вдосконалення регуляторної політики в системі підприємництва. Позитивний вплив на розвиток підприємництва матиме перетворення дозвільної системи, скорочення переліку дозволів, які мають недоцільний характер.

3. Удосконалення системи державного контролю.

4. Оптимізація податкового навантаження на підприємства через низький рівень оподаткування та високий рівень прозорості та рівності.

5. Забезпечення фінансово-кредитної політики.

6. Формування інфраструктури підтримки малого підприємництва та розвитку інноваційних малих підприємств. Малий бізнес у певному розумінні продовжує великий бізнес і відбувається їхній взаємовплив та взаємозалежність. Задля розвитку конкурентоспроможної інноваційної моделі економіки доцільно посилити інформованість споріднених сфер знань, зокрема у сфері державного управління, щодо актуальних, конкурентоспроможних академічних і прикладних наукових розробок. Необхідно розвивати підґрунтя для інноваційного підприємництва, для національної інноваційної системи.

¹ Качмарик Я. Д., Хуткий Р. І. Ефективність формування фінансових ресурсів підприємства // Фінанси України. – 1999. – № 10. – С 138–139.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Грунтуючись на вищевикладеному дослідженні, ми навели заходи, які необхідно вжити малому бізнесу та органам влади для подальшого розвитку та можливі загрози, які слід уникати в оперативній, фінансовій та стратегічній діяльності. Розвиток кризових явищ в економіці України мав значний вплив на умови ведення та розвитку малого підприємництва. Як свідчить досвід антикризової політики розвинених країн світу, розвиток підприємництва має потенціал стати рушійною силою виходу з економічної кризи. Проте більшість заходів антикризової політики України не були безпосередньо скеровані на створення дієвих механізмів розвитку підприємництва. Економічна криза в Україні продемонструвала низку недоліків малого підприємництва в Україні:

1. Організаційна слабкість малого бізнесу, подрібненість його сегментів до рівня фізичних осіб-підприємців, які є фінансово нестійкі.

2. Значний рівень тінізації, що спричиняє неможливість повноцінного захисту інтересів через правові процедури та спонукає до фіскальних заходів.

3. Зосередженість малого бізнесу у посередницькому секторі економіки, фактична відсутність в промисловості звужує можливості інноваційного розвитку цих підприємств.

4. Орієнтування підприємців на здобуття позаекономічних важелів набуття конкурентоспроможності: недобросовісна конкуренція, легальні преференції та пільги.

5. Низька якість менеджменту, зокрема щодо інновацій, низький рівень правової та економічної культури.

Малий бізнес є джерелом конкуренції, але структура малого бізнесу сьогодні не може задовольнити вимоги країни, і постає необхідність розроблення і здійснення нової державної політики, яка стимулюватиме розкриття підприємницького потенціалу нації. Стратегія малого підприємництва повинна спрямовуватися не на зниження торгової націнки та витрат, а на збільшення ділової активності та залучення кваліфікованих кадрів.

1. Бедринець М.Д. Податки в системі фінансової підтримки розвитку малого підприємництва // Фінанси України. – 1998. – № 9. – С. 122. 2. Вороніна Л.І. Малий бізнес та підприємництво: навч. посіб. / Л.І. Вороніна. – К.: Європейський університет, 2004. – 310 с. 3. Варналій З.С. – Мале підприємництво: основи теорії і практики. – К.: Знання, 2001. – С. 92–96 4. Качмарик Я.Д., Хуткий Р.І. Ефективність формування фінансових ресурсів підприємства // Фінанси України. – 1999. – № 10. – С. 138–139. 5. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я.А. Жаліло, О.С. Баніна, Я.В. Белінська та ін. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2009. – 128 с. 6. Основні показники розвитку малих підприємств [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://ukrstat.gov.ua>. 7. Основні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://ukrstat.gov.ua>.